

אשתי ועל הבן, אך בעיר הייתה מהומה רבתי, ואני חרדתי לאבי, לאימי וליתר הקרובים.

הזכרתי קודם את השגריר האמריקאי הרב קורנפלד. היה לו לשגריר מזכיר מוסלמי. ביום המהומה חטף גם הוא מכות מוות, משום שהבוזזים חשבוהו ליהודי. הדבר עורר את השגריר לפעול. הוא רתם את עצמו לפעולה, נסע אל רזא שאה (שאז טרם הומלך על איראן), וביקש את סיועו לחוש לעזרת יהודי טהראן לפני שייהרגו עד החג.

בתוך זמן קצר נעו מאות חיילי קוזק לעבר ה'מַחְלָה'. הם הטילו מצור על הרובע. הפוגרומצייקים נבהלו והתפזרו. הדבר התרחש במהירות, ובכל זאת נפצעו כמה יהודים. כמסקנה מהפרשה, המליץ שגריר ארצות הברית לממשלתו לא להשקיע כספים באיראן, שכן, העם האיראני נחשב עתה לעם מפגר, שיכול רק להזיק לאינטרסים של חברת 'סטנדרד אויל'. אנגליה שיחקה בפרשה משחק חשאי מחושב, ונשארה לבדה בזירת הנפט, העושר הטבעי של העם האיראני המסכן. לקח נוסף מהפרשה היה עליית קרנו של רזא שאה בין היהודים. הוא זכה לאהדה רבה בניגוד למלכי קאג'אר, שבכל מקרה עצוב מסוג זה טענו שהדבר נוגע בלעדית לימנהגי האיסלאם'.

פרק ד': דברים שאמר לי רזא שאה

הסילוק הסופי של שלטונם המושחת של מלכי קאג'אר מצד אחד והתוצאות הברוכות של הצהרת בלפור מהצד האחר, הפיצו אור בלב הציבור היהודי. אך לא היה זה אור קבוע, ופעמים הוא עומעם ובמקומו הופיעו אימה ופחד. דוגמה לכך

הייתה הפרשה של השיחי' הרשע שעליה סיפרתי. כל התקוות הופנו עתה כלפי רזא שאה. הייתי רופא השיניים היחיד בצבא, ועמדתני בראש מחלקת רפואת השיניים של בית-החולים הצבאי, על כן בחר בי רזא שאה כרופא השיניים האישי שלו. מכיוון שידע שאני יהודי וסמך עלי ועל עבודתי, לא חשש שאסכן את חייו. זכרתי את נחמיה, שהיה שר המשקים, את הרמב"ם שהיה הרופא ועוד עשרות ומאות יהודים בכל רחבי העולם ששירתו בנאמנות בחצרות המלכים והרוזנים, אלא שהמושלים, מעסיקיהם, לא רק שלא הגנו עליהם, אלא אפילו חיסלו אותם בגלל חשדות שווא.

כשהייתי רואה את רזא שאה יושב על הכורסה ופותח מולי את פיו הייתי גאה על כך מצד אחד, ומצד שני חדלתי לדאוג לחיי וחיי משפחתי. רזא שאה, שהיה שבע רצון מעבודתי, הורה לד"ר עזיז אללה (קרי: עזיזוללה) ח'אן נוסרתי, ראש שירותי הבריאות של הצבא, להעלותני בדרגה. ד"ר נוסרתי היה אדם דתי וחסר מעוף. הוא דחה שוב ושוב את מתן הדרגה, עד אשר העלה אותי בדרגה אחת. רזא שאה דרש ממני להצדיע לו כאיש צבא כשנפגשתי אִתּו.

יום אחד עסקתי בקידוח בשיניו הכהות, נודפות ריח האופיום. הוא תפס את ידי ואמר: "היי דוד, מה אתה עושה?" הטיפול הכאיב לו, אך לא יכולתי להזריק לו זריקה. הזריקה מסכנת את חיי הנרקומן שהשתעבד לאופיום. העדפתי לדחות את המשך הטיפול ליום אחר. המשפט שאמר רזא שאה הביע חיבה, אך גם שיקף את נוסח דיבורו הגס. כך דיבר אדם שלא למד אלא בכמה כיתות, ולא היה בעל השכלה של ממש, אך היה איש כול יכול.

השיבה ליהדות

פרשת שיחי' עבד אל-נבי הגבירה את חיבתו של מוסא טוב כלפיי. כזכור, עזרתי לחלצו מהמתקיפים. חובה זו לא נבעה רק מרגש של הבעת תודה, אלא גם מכך שהוא פחד עדיין מגל אנטי-יהודי חמור נוסף, והיה זקוק לאדם לובש מדי קצין כמוני שישמש לו מגן. מוסא טוב, שהושפע מהסביבה, נשא לאישה בת-זוג מוסלמית, והיה חשש שימיר כליל את דתו ואת אמונתו. מוסא היה שותף של בן דודי רוח-אללה (רוחוללה) רוואנבאז. בית-המרקחת 'נואמי' היה סמוך למקום עבודתו. בין שני בתי-המרקחת התנהלה תחרות, ומוסא, שפחד מההסתה של בעל בית-המרקחת 'נואמי', היה מבקשני ללוותו בלילות עד ביתו. בליוויים הליליים האלה דיברתי אֶתו על יסודות היהדות ועל מעמדה ומעלותיה של הדת היהודית. רציתי להרחיקו מהמהמורות. הייתי מקבל אז באורח קבע כתבי-עת מחו"ל שעניינם לרוב הייתה היהדות. בדרך הייתי מספר למוסא טוב את תוכנם של המאמרים, ומביא לידיעתו עובדות חדשות או בלתי ידועות לו. הבהרתי לו, שכיהודי איראן מצבנו לא משקף כלל את דתנו, וכי ליהדות חלק עצום ומוכח בתרבות העולם הנאור. הדגשתי בפניו, שמעבר למנהגים ולתפילות, עלינו להכיר את דתנו לעומק. עלינו לדעת שהעולם המודרני, שמתגאה כיום בתורת שוויון, דמוקרטיה, כיבוד חוקים וצדק, חייב הכול ליהדות שלימדה והנחילה בנושאים אלה.

ידידי זה היה אדם משכיל ונבון. הוא הבין עד מהרה שדברי לא נובעים מקנאות, ושאני דובר אמת. בזכות הכרה זו הוא בחר בדרך חדשה בחיים ושב ליהדות. הוא נפרד מאשתו המוסלמית ונשא אישה יהודייה. אהבת ישראל בליבו, שכבתה קודם לכן,

ניצתה מחדש כאש שמתחת לאפר. הוא זכה לילדים מוצלחים, וגם נרתם בעצמו לפעילות ברוכה למען החברה היהודית באיראן.

המלצתו של בן-צבי

בתום מלחמת העולם השנייה, ולאחר שרזא שאה כבר סולק מהמלוכה וגלה מאיראן,⁵⁵ בוטל איסור הקמת אגודות, ארגונים ומפלגות באיראן. כריאקציה חזקה לאיסור הקודם, צצו בזו אחר זו קבוצות, מפלגות ואגודות כפטריות לאחר גשם. בתקופה זו נסעתי פעמים אחדות לירושלים. יום אחד באתי להיפרד מיצחק בן-צבי, שנבחר כעבור זמן-מה לתפקיד נשיא המדינה השני אחרי חיים וייצמן. שררה בינינו ידידות משכבר הימים. מדינאי זה היה מצוי היטב בדברי ימי יהודי איראן, והיה מודע למצבם. הוא אמר לי "עתה, כשהמלך הרוזן יצא את איראן ומותר להקים אגודות, תחיו את האגודה הציונית באיראן, תארגנו אותה מחדש, כדי שהיא תמשיך בפעילות".

הייתה זו המלצה חשובה מאוד של ידיד גדול, ולא היה ניתן להתעלם ממנה בנקל. עם שובי לאיראן זימנתי כמה מראשי הקהילה, התייעצתי עמם, והוחלט לכונן את האגודה המוצעת. לפי הצעתי ובאישור חבריי, הוצב מוסא טוב ליושב-הראש שלה. הוא התמסר בלב ובנפש למימוש מטרות האגודה, שאומנם לא כונתה בשם האגודה הציונית, אך בפועל הייתה יותר מכך, שכן היא עשתה מאמצים לעודד את עליית יהודי איראן לישראל.

בנסיעות הבאות לישראל נפגשתי עם ראשי הסוכנות היהודית וכן עם אנשים שהתקדמו לכהונות ממשלתיות רמות, והכרתי בינם לבין מוסא טוב.

פרשת הרהט⁵⁶ על שם א-שיח' האדי⁵⁷

סיפרנו על פרשת אתונו של 'האדון' עבד אל-נבי. נדמה היה שאין בה די, ושחברות הנפט הבריטיות טרם הגיעו לתכלית המקווה. הן חיפשו דרך לחולל פרשה חדשה, המשיכו לדבר על התחרות מצד החברות האמריקאיות, והאיראנים לא הוצגו עדיין בפני ארצות הברית כפי שהבריטים רצו: אומה של מפגרים, ברברים למחצה. סוכני הבריטים תכננו, אפוא, תוכנית חדשה. פשוטי העם הנבערים מדעת של טהראן נהגו לפקוד את הרהט על-שם אָקא שיח' האדי כדי לבקש מרפא למחלות ולהתחנן לניסים. באחד הימים, כנראה באחד הימים הקדושים, כאשר רבים צבאו על ה'סֵקָא ח'אֵנָה', דחפו סוכנים עלומים שידעו כיצד 'לרקוח' פרשיות מסוג זה את הקונסול האמריקאי⁵⁸ לבוא ולחזות בנעשה ועודדוהו להנציח את מראה עיניו במצלמתו. די היה בכך כדי להצית את אש האיבה והטינה ולעורר תסיסה. הקנאים התנפלו על הקונסול האמריקאי, שפכו על גופו מים רותחים וגרמו למותו המייד.

מפליא הדבר, שתמיד נקשרו פרשיות כאלה ליהודים, והמתקבלים שמו פעמיהם לשכונת הג'והודים. כזכור, עמד השגריר האמריקני בטהראן לימין היהודים כדי להצילם, על-אף שהוא עצמו נפגע מהעניין. השגריר האמריקני היהודי היה מעין מרפא בימים האפלים והטרופים ההם לפצעיהם הכואבים

והמדממים של בני הציבור היהודי באיראן. טבעי היה הדבר, שכשעמד לעזוב את איראן יזמה האגודה הציונית המרכזית של איראן טקס לכבודו. כשי לשגריר האמריקני הוגשו לו שני לוחות הברית מכסף, כשעשרת הדברות נחקקו באותיות זהב (אותן הכין אבי, אומן הצורפות, במו ידיו). הדבר כל כך הרשים אותו, עד שלמקרא עשרת הדברות פרץ בבכי.

שמואל יחזקאל חיים, הלא הוא 'מיסטר חיים'⁵⁹

המאורעות הקשים והדואבים גרמו כמעט להתפוררות עבודת האגודה. מנהיגיה נפוצו לכל עבר. לאחר 'פרשת האתון' ריכז שלמה כהן-צדק⁶⁰ כאלף מיהודי טהראן, ויצא עמם בדרך לירושלים באמצעי התחבורה הישנים דאז. גם הרב עזיז-אללה (קרי: עזיזוללה) נעים,⁶¹ סולימאן יצחק חי⁶² ועוד שני אנשים אצילים ואוהבי עמם, עזבו את איראן. אשר לי, בהיותי קצין צבא, נבצר ממני להמשיך בחברות באגודה, חרף כל אהבתי ורצוני להסדיר את מצב הקהילה. לניהול ענייני האגודה הציונית היה לנו צורך באדם ראוי ובעל תושייה. באותו זמן הגיע לטהראן שמואל חיים מכרמאנשאה.⁶³ הוא ידע היטב צרפתית ואנגלית וייצג את עירו באגודה הציונית. היינו אחרי הצהרת בלפור. סוכם, שהקהילה היהודית באיראן תציין את המאורע במסיבה מכובדת בן בית-ספר 'אליאנס', ושיוזמו אליה שרים, שגרירים וחברי המגילס (הפרלמנט). האגודה מינתה את חיים כמארח המסיבה. למרבה הצער קמו מתנגדים למינני, שטענו, שהם ראויים יותר להנהיג את הקהילה. התעוררה מחלוקת והקהל נחצה לשני מחנות. חיים לא בא

למסיבה. יתר על כן, למחרת הוא פסל בעיתונו⁶⁴ את המסיבה מכול וכול, ואף הגדיר אותה כהצגה המבוזימת על-ידי האנגלים. מעשהו זה של חיים גרר את מתנגדיו לקיצוניות, וקרה מה שאסור היה שיקרה. פרשת המחלוקת היא אחת הפרשות העצובות ביותר בדפי ההיסטוריה, ובספרי 'ההיסטוריה של יהודי איראן' הבאתי את הדברים בפירוט רב. אני מזמין את הקוראים לקרוא את הדברים עד תומם, שכן, יש בהם לקח חשוב לכולנו.

התמרדות סמיתקו⁶⁵ וחיסול יהדות אזרבייג'אן

שש-עשרה שנים לאחר פירמאן הקונסטיטוציה התחוללה באזרבייג'אן הפרשה המבישה של מרד אסמאעיל סמיתקו, שבעקבותיה נעקרו ממקומם כליל היהודים שחיו שם 27 מאות שנים. אסמאעיל ח'יאן שכאכ, שהיה ידוע יותר בשם סמיתקו או סמיתגו, ניצל את ההתנגשויות בגבול איראן ועות'ומניה והרים באזרבייג'אן את נס מרד. הוא היה מראשי הכנופיות בעלי ההשפעה וצבר כוח רב. הוא שנא בו-זמנית שיעים, נוצרים אשורים, כורדים, טורקים, יהודים וארמנים, וגרם לשפיכות דמים נוראה בחבל ארץ זה. בשנת 1922 החל סמיתקו, ששלט כבר בפועל ברחבי אזרבייג'אן, לרדוף את היהודים ולהתעלל בהם. כל יום היה שולח מסר לאחד הסוחרים היהודים ודורש ממנו תשלום של 500, 200 או לפחות 100 לירות זהב. כל מי שסירב או שנבצר ממנו לשלם סכומים כל כך גבוהים כדמי כופר, נהרג, ובית המסחר שלו הפך לזירת שוד וביזה. חוסר הביטחון הפך את אזרבייג'אן למסוכנת ליהודים. הפחד, הבהלה

והרציחות ההמוניות⁶⁶ המאיסו את החיים על הציבור היהודי והפכו אותם לסייט מתמשך. קבוצות-קבוצות של יהודים נאלצו לעקור מחלק זה של איראן (חלק מארץ מדין), שאליו הועברו באונס בידי מלכי אשור, עוד לפני חורבן בית-המקדש הראשון, כפי שמעידים דפי ההיסטוריה. יהודי הערים והכפרים נטשו את בתיהם, נפרדו מקברי אבותיהם, מהם קברים טריים שבהם נטמנו גופות חללי ההשתוללויות של כנופיית סמיתקו, נטלו את שרידי רכושם הדל, ויצאו לדרך. בשנים 1922 ו-1923 היגרו מאות משפחות יהודיות מורחבות מאזרבייג'אן למקומות אחרים. כל הרכוש שניתן היה להציל נארז בחבילות, סלים וארגזים, נקשר בחבלים, חלקו גם הוצע למכירה במחירים נמוכים.

מחם (סמובר) למשל, נמכר ב-3 שאהי, בפרוטות ממש, וחפץ שמחירו היה מאה תומאן 'השיגי' מחיר של עשרה תומאן בלבד. בשנת 1926 הרים סמיתקו את נס המרד פעם נוספת. הפעם הטיל רזא שאה על הגנרל הבכיר ('סֶפֶהְבּוּד') אמיר אחמדי⁶⁷ לשים קץ לפרשה ולדכא את מרידתו. סמיתקו נמלט לטורקיה, וכשב ב-1928 וחיפש את מעשיו הקודמים, נרקמה מזימה שבמהלכה הוא נהרג. כששת אלפים מיהודי אזרבייג'אן, שעברו בשלום את פרשת סמיתקו ונותרו בחיים, נסתייעו ביהודי אירופה ואמריקה, עלו לירושלים דרך בגדאד.

שוטטות בליל חורף קר

היה זה בחורף של שנת 1922. גרנו אז בבית, בסמטת שירוואני, ברחוב נאדרי (בין הרחובות שאה ולא־לה-זאר). בימים ההם

טרם הונהגה תאורה חשמלית בבתים (וברור שרדיו וטלוויזיה לא היו). בדרך כלל, כשעה לאחר ארוחת הערב, נהגו הבריות ללכת לישון. בלילות נהגתי לקרוא לאור העששית, אך באותו לילה נכנסתי למיטה מאוחר יותר. הייתה שעת חצות, כאשר אשתי זוליח'א העירה אותי. היא הייתה בהריון מתקדם וכבר חשה בצירי הלידה. קמתי בבהלה והתלבשתי. תהיתי לאן ללכת ומה לעשות. אנו לא כל כך רחוקים מאותן שנים, אך על הצעירים של היום לדעת באילו תנאים וקשיים נולדו הוריהם. לא היו טלפונים, אמבולנסים ואחיות מוכנות למשמרת. הרמתי את הווילון שכיסה את החלון, ירד שלג. אפילה מוחלטת שררה בכל מקום. רעייתי לא הייתה שקטה, ואני הן לא יכולתי להיות רגוע ולהתבטל עד אשר יפציע אור היום. האבות הלוא יודעים מה עבר עליי באותם רגעים! בטהראן, בירתה של איראן בעלת ההיסטוריה המפוארת, לא היה אפילו רופא גניקולוג אחד, רק מיילדות סיעו לנשים בלידה. לבשתי את המעיל, פתחתי את הדלת ויצאתי החוצה. היה חשוך וקר, והצינה הקפיאה את הפנים. רצייתי להגיע למיילדת, אך בלילה לא היו אמצעי תחבורה כלל. אף לא סוס, חמור או מרכבה. בראש עמודי העץ הבהבו האורות הדלים והחיוורים של הפנסים. האצתי את צעדיי. הייתי קצין ולבשתי מדים. הייתי מודע לכך שהמאבקים אינם תמיד בזירת הקרב. החיים מחייבים התמודדות. אותו לילה זכור לי כל כך טוב משום שהוא מציין את לידתה של ביתי היחידה יפה (הלן). לפעמים נדמה לי, שאני אוהב אותה יותר מאשר את ילדיי האחרים.

הגעתי לרחוב נאדרי. השלג לא פסק לרדת, התקשיתי לצעוד. לא ידעתי באיזה מצב אני. צעדתי בחיפזון. עברתי את רחוב שאה-אבאד והגעתי למסגד על שם ספה-סאלאר. ירדתי משם

לסר-צ'שמה ולרובע עודלאגיאן (שבתחומו גרו היהודים). הגעתי לביתה של המיילדת של ה'מחלה', צביה בנאיאן, כשאני שוקע פה ושם בבוץ עד הברכיים. חששתי שמא צביה לא תהיה בביתה, אבל למזלי היא הייתה. נרגעתי, מה עוד שלפני יציאתי מהבית ביקשתי מאחת השכנות לפקוח עין על אשתי. הצצתי בשעון. השעה הייתה אחת אחר חצות. אלוהים נעתר לבקשתי והשלג חדל לרדת. השתדלתי לא למהר מדיי בהליכה, שמא המיילדת לא תוכל לעמוד בקצב הליכתי, אך היא הייתה זריזה ורצה קדימה. היא כבר ראתה לילות כאלה. השמש זרחה, ויפה נולדה.

עדיף יהודי 'תוצרת חוץ'

בשנת 1304 למניין האיראנים, היא בלוח הכללי, הפך רזא ח'אן 'סרדאר ספאה' (מצביא הצבאי) למלך. הוא החל לבצע רפורמות רבות. איראן החלה להתנער ולהתקדם. בכל דבר חלו שינויים. לצערי, חמישים וחמש שנות שושלת פהלווי וכל הישגיהן נמוגות כיום, כל מה שהושג בהן אובד, ואיראן מוסגת אחורנית.

מכל מקום, בתחילת מלכותו של רזא שאה, דנו הכול בתרבות האירופית. העיתונים, המשכילים והמנהיגים הפוליטיים דשו שוב ושוב בפיגורה של איראן בימי שושלת קאג'אר, והסכימו שעל איראן להעתיק את ההישגים המדעיים והחברתיים של המערב, שצריכים להיות נר לרגלי איראן. אך לא כולם סברו כך, כמובן, והיו גם דעות הפוכות.

אחד הצעדים החדשים היה ייסוד בית-ספר לטכנאות שיניים, שהפך לאחר מכן לפקולטה לרפואת שיניים. רזא שאה קיבל את

הצעת אחד משריו, ומינה את רופא השיניים של אותו שר, רופא ושמו מילצ'רסקי⁶⁸ לכוון את בית-הספר. מילצ'רסקי זה הזמין אותי עוד בתחילת הדרך, ללמד במוסד החדש. סירבתי להצעה. הסירוב התמיה אותו והוא שאלני לסיבה. שאלתי אותו אם אכן הוא יהודי, והוא אישר את העובדה. אמרתי: "הן השאה יודע שתעמוד השאלה באיזו שפה ללמד בבית-הספר. הוא יכול היה להציע לי את ייסוד בית-הספר. כיוון ששנינו יהודים, משתמשים בנו רק כגשר להגיע למטרה. השאה כבר שיגר כמה סטודנטים ללמוד רפואת שיניים בחו"ל. תהיה בטוח שבשובם יסלקו אותך ואותי מבית-הספר".

עמיתי הרוסי-יהודי לא רצה להאמין לדבריי. אך ברגע שדי"ר סָאָח⁶⁹ חזר מאירופה, הוא התמנה במקום מילצ'רסקי, ואת ניהול בית-הספר לטכנאות שיניים מסרו לידי.

התנכלויות גנרל אַתְאָבַאי⁷⁰

כאשר רזא ח'אן 'סרדאר ספאה' חולל את הפיכתו, היה הגנרל אַתְאָבַאי אחד מסגניו. הכרתי אותו מאז ימי נעוריי במחנה בקסר קג'יר. גרנו באוהלים סמוכים. לא הייתה לו השכלה גבוהה, והוא אף לא החזיק בדיפלומה ברפואה. הוא היה עוזר רופא, ולא הכיר כהלכה את התרופות ומינוניהן. כשרצה לרשום מרשמים היה מתייעץ אֶתִי ביחס לכמויות. מגעים ומפגשים תכופים אלה קשרו בינינו חברות. אחד העניינים שהעסיקו מאוד את רזא שאה באותה עת היה השלטת חוק, סדר ורגיעה במדינה. באחת ההזדמנויות הוא שלח את אַתְאָבַאי בראש יחידת חיילים לשים קץ למרידה בחבל מאזנדראן. אַתְאָבַאי,

שיכשרונו הצבאי היה כגודל 'כישרונו' המדעי, חזר מן המסע, לאחר שנחל כישלון חרוץ. רבים מאנשי ה'פוג' (גדוד מוגבר) שלו, נהרגו. השאה, שכעס מאוד על כך, פקד להטיל את אַתְּאֵבַאי לכלא. אני עבדתי אז בבית-החולים הצבאי, ובזכות חברותנו המוקדמת, ביקרתי אותו מדי פעם במקום כלאו.

אחד החולים בבית-החולים היה גיסו של רזא שאה, הוא היה יליד אזרבייג'אן. הוא לא ידע שאני יהודי, ושוחח אֶתִי בכנות ובפשטות. יום אחד אמר לי הגיס במבטאו הטורקי המיוחד "אדון דוקטור! אולי אתה יודע שלהוד מלכותו יש בת גדולה בשם המדם אל-סלטנה"⁷¹ שטרם נישאה. אתה מכיר מישהו שיוכל להיות בעלה?" אמרתי "דווקא כן". המדם אל-סלטנה הייתה מכוערת ופניה מחוטטים מאבעבועות. אל נשכח שבאותן שנים נישאו הבנות בגיל צעיר מאוד. בתו הבכירה של רזא שאה הגיעה כבר לגיל שהפחית את סיכוייה להינשא. גיסו של המלך שאל לזהות 'המועמד' שלי. הצעתי שאשוחח קודם כול עם האיש שעליו חשבתי בטרם אגלה את שמו. האיש היה אותו אַתְּאֵבַאי שהיה חבוש בכלא. ניגשתי אליו וסיפרתי לו על העניין. הוא קפץ על המציאה, וניאות לשאת את המדם אל-סלטנה. הדבר הובא לידיעת המלך באמצעות גיסו. השאה נתן את הסכמתו. אַתְּאֵבַאי שוחרר מהכלא והפך לחתנו של השאה. איך אומר הפתגם הפרסי "מה מבקש עיוור מאלוהים אם לא שתי עיניים ראות?"

אַתְּאֵבַאי החל לעלות במהירות בסולם הדרגות ומונה לבסוף לראשות מחלקת הרפואה של הצבא. מאחר שמחלקת רפואה השיניים שבראשותה עמדתי הייתה חלק קטן ממחלקת הרפואה הצבאית, הפך אַתְּאֵבַאי למפקדי, בהתאם לתקנות הצבא הקשוחות. אַתְּאֵבַאי היה אדוק מאוד. הוא היה מוסלמי

שהאמין באמונות תפלות. הוא ידע שאני יהודי, אך היה מוכן לעזור לי, בתנאי שאומר את מילות הישאהדהי ואהפוך בכך למוסלמי. הוא הציף אותי במטרים, ובמפגשים פנים אל פנים דיבר על כוונתו בגלוי, ואף השמיע איומים אם לא איעתר לדרישתו. הוא הניח מכשולים בדרך לקידומי ומנע ממני לעלות בדרגות.

“הוד מלכותך! חייל אינו משקר!”

ככל שֶאֱתֶאֱבֵאֵי התעקש בעניין המרת הדת והאמונה שלי, כך דבקתי יותר ויותר ביהדותי. לא פחות משש-עשרה שנים נמשכה ההתמודדות, וְאֶתֶאֱבֵאֵי לא הסכים להעניק לי דרגה צבאית בכירה יותר. לפי תקנות הצבא, מדי שנתיים עלו קצינים בדרגה אם לא נמצא מניע לשלול מהם זאת, בשל עבירות או אי-שביעות רצון משירותם. כלל זה חל על כולם מלבדי, בגלל היותי יהודי ומטרה להתאסלמות כפויה כרצון אֶתֶאֱבֵאֵי. בכל התקופה הארוכה הזו זכיתי לעשרות מכתבי הערכה ושביעות רצון, ולא נרשמה לחובתי שום עבירה, גם לא משמעותית. תכופות כתבתי מכתבי התפטרות והעדפתי לנטוש את הרפואה הצבאית, אך אֶתֶאֱבֵאֵי התנגד גם לכך, ואיים להטילני לכלא אם אעזוב את הצבא מבלי שהתפטרתי תאושר. הדבר היה לי לזרא. באחד הימים, בעת שטיפלתי בשיניו של רזא שאה אזרתי עוז ואמרתי לו “הוד מלכותך, אינני מתכוון לכתוב מכתבי תלונה וקובלנה, אך אני עומד בפני קושי, שאם תרשה לי, אבאר מהו”. אמר לי “דבר!!!”. אמרתי לו שאני משרת שנים בצבא, אך מפקד הרפואה חוסם את עלייתי בדרגה. לשאלתו מדוע זה כך, השבתי “מפני

שאני 'פְּלִימִי'⁷² והלה מתנה את מתן הדרגה בהתאסלמותי. הוא שאל אותי "ומה בכך, אמור שהאדה, וכלפי חוץ תהיה מוסלמי אך תחזיק בדתך בפועל". בתעוזה שאינני יודע ממה היא נבעה, אולי בגלל אזכורו של הנביא מוסא (משה רבנו), אמרתי "הוד מלכותך! אני חייל ולחייל אסור לעולם לשקר". הוא לא השיבני דבר, אך ברגע שהוא קם מהכיסא ועזב את החדר, שיננתי לעצמי את הדברים, ונוכחתי לראות שהדת והאמונה הפיחו בי גבורה ותעוזה בלתי רגילות. לאמיתו של דבר, דומה היה הדבר כאילו אמרתי לרזא שאה: אתה מלמד אותי לשקר, אבל אני אינני משקר, שכן משה ציווה, בעשרת הדברות, לא לשקר. את הדברים אמרתי גם לשאה, אשר הפיל את חיתתו ופחדו על כולם, ושמתנגדיו כינהו מאוחר יותר רודן עריץ.

גלגולי אֶתְאָבַאי העוין

גם רזא שאה, חרף היעצה שנתן לי, לא היה יכול לחלצני מן התסבוכת ומן התהום. לא נותרה לי ברירה אלא לנשוך שפתיים ולהמשיך למרות הכול. הגנרל אֶתְאָבַאי עלה עוד ועוד בסולם הדרגות, אך היה אדם ללא עמוד שדרה. בשל ריבוי מעשים נלוזים, שימוש מופרז באופיום ובצעדים מבישים אחרים, סילק אותו לבסוף השאה מהפיקוד על הרפואה הצבאית, ומינה תחתיו את די"ר סייד חסן טבאטבאיי. המפקד החדש, התנגד מאוד ליהודים, והוא שם קץ לשירותי הצבאי רק בגלל היותי יהודי. אך כמאמר הפתגם 'מעז יצא מתוק'. בצאתי מהשירות הצבאי נפתחו בפניי אופקים חדשים.

טינתו של אֶתְאָבַאי כלפּי נבעה לא רק בגלל דתי ואמונתי. היא נבעה גם מכך שידעתי עד כמה הוא בור וחסר השכלה. הוא הרגיש נחות בהשוואה אליי. אלה הסובלים מתסביך נחיתות מגיבים בגילויי שנאה, נקמנות ומעשים בלתי-אנושיים כלפי הצד שכנגד. אישיותו הדלה של אֶתְאָבַאי הרי נחשפה בפניי, והוא היה מודע לכך.

עמדתי על עיקרון זה בעניין פשוט אחר שקרה לי בשנת 1946. באותה שנה הפלגתי מחיפה למרסיי. באונייה הכרתי יהודי צרפתי, מפליטי מלחמת העולם השנייה. התיידדנו, מה עוד שנראה היה שבכל העולם אין לו איש. היינו תמיד יחדיו. הוא עישן סיגריות ברצף. פעם ראיתי שהוא עומד למכור את מעילו. שאלתי אותו מדוע הוא עושה זאת. הוא השיב, כי הוא זקוק לכסף לקנות סיגריות, שכן נגמרו לו המזומנים. אמרתי לו "הנח למעילך, אני אקנה לך סיגריות", וכך עשיתי. אך מאותו יום הוא התרחק ממני. הוא נפגע והרגיש נחות לעומתי. השתניתי בעיניו. גם אֶתְאָבַאי היה כזה.

מדוע דבקתי בדתי ובאמונתי?

אומנם עזבתי את הצבא ונפטרתי מהלחצים המתמידים להמיר את דתי, אך לפעמים שאלתי את עצמי מה גרם לכך, ששש-עשרה שנים התנגדתי בעקשנות ודבקתי במצוות הרמב"ם לא לנטוש את היהדות גם בזמן הלחצים החזקים ביותר. הן רבים מיהודי איראן בדורות הקודמים ובזמני נטשו את היהדות 'בקלי קלות', התאסלמו, התנצרו או הפכו לבהאים. גם אני הייתי יהודי כמוהם. אם כך, מה היו הכוחות שהפיתו בי עוז רוח

לעמוד כסלע איתן! רבים מוכנים לזנוח ערכי מוסר רבים אך ורק כדי להתקדם ולזכות בהכנסות נאות יותר מבלי להתעמק בדברים. איזו עוצמה דרבנה אותי שנה אחר שנה לעמוד ללא חת על דעתי ולהצהיר "אינכם רוצים להעניק לי דרגה? אל תתנו! אינכם מעלים את משכורתי? אל תעלו! אינכם מקבלים את התפטרותי? אל תקבלו! לא אתאסלם. אשאר יהודי ואתגאה בכך". מדוע לא קיבלתי את עצת רזא שאה ועניתי לו כפי שאיש בסביבתו, גם האמיץ ביותר, לא היה משיב לו? מה הפיח בי, ביהודי, רוח של גבורה, והצהרתי כמו מרדכי ממגילת אסתר, "אני יהודי!" בעוד אחיי נחשבו לפחדנים. וכל אלה לנוכח צבא איראן החדש והמשמעת החמורה ששלטה בשורותיו.

מה הייתה הסיבה?!

חוששני שהסיבה שאני מזכיר כאן עלולה להיחשב בעיני קוראיי כאילו אני מתפאר בעצמי, דבר שבעיניי כמוהו כשקר, אך על-אף זאת איני נרתע. איש הישר בעיניו יחשוב. האמת היא נר לרגליי. סיבת עמידתי האיתנה הייתה רצוני העז לקרוא עוד ועוד על היהדות. הדת היהודית, שאת תמצית השקפתי עליה הבאתי בספרי 'מצוות משה', אינה מקבלת דעות ומעשים שאינם בגדר ההיגיון. מאז ומעולם דחתה היהדות דעות קדומות ומחשבות בלתי מבוססות. היהדות היא דת החירות, האחוה והשוויון. חירות במלוא עומק המשמעות. הכוונה לאו דווקא רק לשחרור העבדים העבריים במצרים והבאתם לארץ המובטחת. בדברי ימי האנושות הרוויים דם, הייתה היהדות הדת היחידה שלא כפתה את עצמה על-אף לא-יהודי בכוח החרב, החץ, האלה או כלי הנשק האחרים. היא גם לא שיחדה איש בלחשים ובפיתויים כדי שיהפוך ליהודי. הספרים והכתבים שבהם קראתי לימדוני, שהיהדות היא מעבר לחומות ה'מחלה', שבה

עברו עליי ימי ילדותי ובחרותי. התוודעתי לתרומת היהודים למדע, לתעשייה, למוסר ולכלכלה בעולם. אף פעם לא רציתי להרחיק מעצמי את הכבוד הגדול שאלוהים העניק לי בחסדו. העמקתי בדברי ימי יהודי איראן, בייחוד בהיסטוריה בת-זמני, והתברר לי מעל לכל ספק, שהיהודים שזונחים את אמונת אבותיהם אינם מכירים כלל את היהדות האמיתית, או שהדת היהודית משתקפת אליהם מבעד לצוהר צר של תפילות ונחוננים, מנהגים, דעות ואמונות.

אלה שנפרדו מהיהדות בלב קל ובחרו להצטרף לדת אחרת, אינם בהכרח אנשים מסכנים, עניים וחסרי השכלה. בשלהי ימי שושלת קאג'אר או בראשית מלכות בית פהלווי, פנו מאות יהודים עורף ליהדות, מכיוון שלא הכירו אותה כדבעי. היו ביניהם כאלה שידעו קרוא וכתוב ואף למדו לימודים של ממש. אלא שלימודים או התמחות בתחום מסוים וידיעת שפה או שפות זרות אינם מעידים על הכרה אינטימית של היהדות. אני ממליץ לכל בני הנעורים לעיין בספר הליקוטים שלי 'מצוות הנביא משה', שערכתי באמונה עזה ואיתנה - כדי שיכירו את ערכה של היהדות ולא יושפעו מכזבים ומברק מפתה. הצרה הגדולה של היהדות היא שאין היהודים מכירים את מהות הדת.

כיצד מהתל הגורל באדם

הזכרתי את גנרל אַתְאֶבַּאי, חתנו של רזא שאה ואויבי בזמן שירותי ברפואה הצבאית. מן הראוי להקדים את המאוחר בכמה שנים ולספר עליו עוד משהו שנחרת בזיכרוני. בסיוע בניי הצלחתי להקים באיראן את הגדול במפעלי התרופות במזרח